

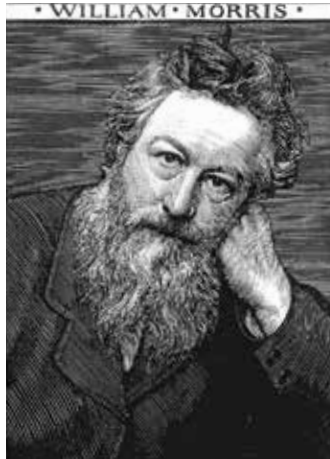
William Morris művész és nyomdász

A MÍVES ÉS IGÉNYES KÖNYVEK SZERELMESE

Péteri Éva

William Morris (1834–1896), a viktoriánus kor ünnepelt költője, tervező- és iparművész, környezet- és műemlékvédő, gyáros és munkaszozgalmi aktivista, s nem utolsósorban neves nyomdász – igazi álmodozó volt, aki a 19. század második felének iparosodott Angliájában nem érezte otthon magát. *A földi paradicsom* című költeményének előszavában így írja le életérzését: „Álmok álmodója, ki más korban született, mint kellett volna, / miért küzdjek azért, hogy helyrehozzam mindazt, ami rossz?” Ennek ellenére Morris egész életében azért dolgozott, hogy jobba tegye azt, amit rossznak látott: a társadalomban, a művészetben, a hétköznapi életben.

Morris teljes életében szenvedélyesen rajongott a szép könyvekért. Első saját könyvét, a kézzel festett *Book of Verse*-t [Verseskönyv], mely saját ver-

seit tartalmazta, 1870-ben készítette barátja és művésztársa, Edward Burne-Jones felesége számára születésnapi ajándékként. Ezt több kalligrafikus munka is követte: Omar Khajjám *Rubáját* című kötetéből (1872), Horatius ódáiból (1875), és Vergilius *Aeneis*-éből (1874–1875) is készített könyvet. Ugyanakkor lelkes gyűjtő is volt.

Gazdag könyvtárában számos középkori kézirat, mint például egy 1300 körüli angol óraskönyv [Book of Hours], a Huntingfield Psalter [zoltársorkönyv] (1212–1220) vagy a Tiptoft Missal [misekönyv] (c. 1332), valamint több korai német nyomtatott könyv is megtalálható volt. Saját nyomdáját, mely a Kelmscott Press nevet kapta, mégis csak élete vége felé, 1890-ben hozta létre. A nyomda megalapítása egy régóta dédelgetett álmot beteljesítése volt, és ez volt egyben Morris életének utolsó nagy vállalkozása. Céljait később így fogalmazta meg:

Azzal a reménnyel kezdtem könyveket nyomtatni, hogy sikerül olyanokat előállítanom, melyek vitathatatlanul szépek, ugyanakkor könnyen olvashatóak, nem vakítják el a szemet, és nem zavarják meg az olvasó gondolkodását bizarr betűformákkal. Mindig csodáltam a középkori kéziratokat és ... a korai nyomtatványokat. Ami a 15. századi könyveket illeti, észrevettem, hogy ezek csupán tipográfiájukat tekintve is szépek, még akkor is, ha nincs bennük hozzáadott díszítés, ami egyébként a legtöbbjükben nagy gazdagságban megtalálható. ... [O]lyan könyveket szeretnék [hát] készíteni, melyek csupán nyomtatásukban, a betűk formájában és azok elrendezésében is szemet gyönyörködtet-

tőek. ... Így arra jutottam, hogy a következőkre kell leginkább figyelnem: a papírra, a betűtípusra, a betűk közti távolságok arányára, a szavakra és a sorokra, és végül a nyomtatott szövegnek az oldalon való elrendezésére.

Morris csak lenvászonból készült, kézi gyártású papírt használt, amit egy 15. századi bolognai papír mintájára, szigorú minőségi előírásoknak megfelelően gyártatott. Tintát a hannoveri Jaeneckétől vásárolt, mivel Angliában nem talált igényeinek megfelelőt. Morris szerint a lapnak tiszta fehérnek, a betűnek pedig feketének kell lennie, mivel a jól olvashatóságot ez szolgálja leginkább. Könyvei számára három saját betűtípust tervezett: az ún. Troy és Chaucer nevű fraktúra, valamint a Golden nevű antikva típusokat. Az új betűformák megrajzolásánál a fotográfiát hívta segítségül. A lefényképezett betűket kinagyította, majd addig formálta, alakította őket, míg azok el nem érték az általa elgondolt legmegfelelőbb formát. A szöveg és a dekoráció elhelyezésére szintén komoly gondot fordított. Nem az oldalt, hanem a nyitott könyv egymás mellett álló két oldalát tekintette esztétikai egységnek, és a margók és keretek nagyságát ennek megfelelően szabta meg. Legkisebbnek a kötésbe kerülő belső, ennél valamivel nagyobbak a felső, ennél is nagyobbak a külső, majd legnagyobbak az alsó margókat.

A formai szempontok mellett persze a tartalom is fontos volt. A Kelmscott Press által megjelentetett 53 cím (mely összesen 18 234 kötetet jelent)

között régi és kortárs művek egyaránt megtalálhatóak. Újra kiadták például William Caxton (c. 1422–1491) – az első angol nyomdász és könyvkiadó – néhány könyvét, Thomas Malory (1400–1471) *Arthur halála* című művét és Jean Froissart (1337–1404) *Króniká*-ját és William Shakespeare költeményeit; a kortársak közül pedig Alfred Tennyson, Dante Gabriel Rossetti, Charles Swinburne és John Ruskin írásait.

Ez utóbbi szerző, John Ruskin tanítása fontos hatást gyakorolt Morris gondolkodására és gyakorlati tevékenységére egyaránt. Ruskin *A gótika természete* című írásában – mely nem véletlenül egyike volt a Kelmscott Press egyik első kiadványainak – a középkori gótikus művészet példájára hivatkozva hirdeti, hogy az ember a munkájában találhatja meg boldogságát. Ahogy Morris később megfogalmazta: a művészet valójában nem más, mint „a munkában talált öröm kifejezése”. Ruskin s nyomában Morris véleménye szerint a középkori kézműves formailag tökéletlen munkája esztétikai és emberi szempontból is magasabb értéket képvisel, mint a viktoriánus kor géppel előállított ’tökéletes’ terméke. Az iparosodással, a gépiesedéssel, a tömeggyártással az ember is géppé degradálódott, az elkészült munkával járó siker élményétől meg-

fosztva, a munkában semmilyen örömet nemelve csak értelmetlen és boldogtalan életet élhet, és csak silány terméket hozhat létre.

Nem véletlen hát, hogy Morris az 1870-es évek végétől egészen haláláig aktívan politizált a munkások jogainak védelme és élet- és munkakörülményeinek javítása érdekében. Helyzete ugyanakkor ellentmondásos volt: egyszerre volt gyártulajdonos és harcos szocialista, amit sokan összeegyeztethetetlennek tartottak. De Morris tudta, hogy társadalmi rangjáról vagy anyagi javairól lemondva sokkal kevesebbet tehetne a munkásokért, mint pénzzel és befolyással bíró tulajdonosként. Mint munkaadó, igyekezett ideális munkakörülményeket teremteni alkalmazottainak, így a nála dolgozók sokkal jobb feltételek mellett végezheték munkájukat, mint kortársaik általában. Legtöbbet szövőgyára, Merton Abbey alkalmazottaiért tehetett: a hétholdas területen álló gyárat hatalmas liget, gyümölcsös és veteményes vette körül, a munkacsarnokok világosak, tágasak, tiszták voltak, és a lakóépületek mögött virágoskert húzódtott, hosszan, egészen a fákkal szegélyezett folyópartig. A vásznakat boglárkával benőtt fűvön szárították, és az épületek között csordogáló kis patakából pisztrángok ugrándoztak fel az üzem ablakai előtt. Nyomdáját egy Sussex Cottage nevű szerény kis házban helyezte el Morris. Az alsó szintet tárolásra használták, s a két felső szoba egyikében a sedő dolgozott, a másikban állt a sajtó, mégpedig egy 19. századi Albion kézi sajtó, mely

a Caxton által használt faszajtók fém változata volt. Ezek a sajtók a század közepéig igen elterjedtek voltak Angliában, a század végére azonban már kiszorították őket a modernebb gépek. Korabeli látogatók leírása szerint a Kelmscott Press csendes, tiszta, rendezett hely volt, melynek műhelye semmiben nem emlékeztette a látogatót a 19. század végének zajos üzemeire. Visszaemlékezések szerint Sussex Cottage-ba belépni olyan volt, mintha a 15. századi Caxton nyomdászműhelyében találta volna magát az ember.

Mint a Kelmscott Press műhelyvezetője, W. H. Bowden elmondta, Morris nyomdászai között nem volt versengés, hiszen Morris mindenkinek annyi időt adott a rábizott feladat elvégzésére, amennyi idő alatt azt a megbízott nyomdász a tőle telhetőleg jobban el tudta végezni. „Senki sem utálta jobban a kontármunkát, mint William Morris, aki hitt a régi mondásban: ha valamit érdemes megcsinálni, azt jól kell megcsinálni.” Morris a minőségi munkát, a művészi értékű könyv előállítását, és nem a profit termelését tartotta a Kelmscott Press céljának.

Nyomdászait Morris jól megfizette (átlag heti 5 shillinggel többet kerestek nála, mint másutt kereshettek volna), és a szabadságok tekintetében is igen nagyvonalú volt. Szintén Bowden számol be arról, hogy minden hivatalos ünnepnap alkalmával Morris egy helyett két nap szabadságot adott alkalmazottainak. Rövid betegség esetén nyomdászai teljes fizetést kaptak távollétük idején is, aki pedig

hosszan elhúzódó betegségben szenvedett, az egy hónapig teljes bért kapott, azután annak a felét. Morris nagylelkűsége az évenként megrendezett ún. Wayzgoose nyomdászünnepségeken is megmutatkozott. A 18. századból eredő hagyomány az angol nyomdászok körében, hogy minden év augusztusában, szokásszerűen 24-én, közös kirándulást és beszédekkel, köszöntőkkel gazdagított vacsorát szerveztek a nyomdák dolgozói, hogy megünnepeljék a nyár végét és – régen legalábbis – a gyertyafény melletti munka kezdetét. Morris is gazdag vacsorával – borral és szivarral – vendégelte meg nyomdászait ezen alkalmakkor, melyet hosszú közös program: köszöntők, felolvasások és közös éneklés tett még emlékezetesebbé.

A Kelmscott Press sajnos nem volt hosszú életű, Morris halála után már csak két évig, 1898-ig működött. Hatása azonban így is jelentős volt, szellemisége tovább élt számos művészi igénnyel dolgozó kis nyomdában. Morris több nyomdásza később C. R. Ashbee Essex House nyomdá-

jában kapott munkát, de morrisi igényességgel adott ki szép könyveket a Charles Ricketts által alapított Vale Press, az Emery Walker és a Thomas Cobden-Sanderson nevéhez fűződő Doves Press vagy Lucien Pissaro Eragny Nyomdája. A Kelmscott Press könyveiről pedig ma is komoly szakmai megbecsüléssel írnak. Az ún. 'Kelmscott Chaucer'-t, Geoffrey Chaucer (1344–1400) műveinek morrisi illusztrált kiadását sokan a világ egyik legszebb könyvének tartják.

